

A GAZDÁLKODÓ KAZINCZY FERENC

HÖGYE ISTVÁN

A tanulmány Kazinczyról, a szükségben gazdálkodó emberről kíván új adalékokkal szolgálni. Kazinczy saját feljegyzéseire támaszkodva vázoljuk gazdasági elképzeléseit, előbb mint az anyjától függő, s 1813-tól mint „önálló” gazda tevékenységét. A forrásokból szembetűnő, hogy az ember, aki életét magasabb célnak, népe, nemzete felemelésének szentelte, mennyi nehézséggel, mindennapi kenyérgonddal küzdött. Sokszoros erőfeszítés kellett ahhoz, hogy nagy családjának „őseihez méltó életet” teremtsen, gyermekeit neveltesse, fiait megfelelően taníttassa, házát, cselédeit szerényen ellássa, anyagi áldozatokat hozzon nemzetéért. Jelentős könyvtárat gyűjtött, műveit saját költségén nyomtatta, az ország minden író — költő, politikusával levelezésben állt, melyeket mind ebből a kevés jövedelmet biztosító birtokból kellett előteremtenie.

Mint „gazda” is különös tehetségről adott számot meglátásaiban, vagy a megvalósítás teljes reménytelensége miatt barátainak adott gazdálkodási javaslataiban. Ugyanakkor gondolataiban, tetteiben együtt él a kor középbirtokosaira jellemző, elavult földesúr—jobbágy viszony megtartása, egy műveltebb ember magatartásával.

A dolgozat Kazinczyt, a gazdát szeretné bemutatni, akinek feljegyzéseiből, levelezéséből általános kép rajzolható meg a 19. század elején tőkehiányban szenvedő, rossz termés vagy természeti csapás esetén a legszűkebb megélhetést alig biztosító középbirtokos gazdaságokról.

A 19. század elejére a feudális társadalom gazdasági tényezői is végleg válságba jutottak, melyből csak kevesen, a nagybirtokkal és tőkével rendelkezők menthették át jólétüket. A feudális terhek, a földesúr—jobbágy viszony, az elavult robotoltatás, évszázados módszerekkel történő termelés, hitelhiány voltak a fejlődés akadályozói. A jobbágyterheken alapuló, jobbágyszolgáltatásokon nyugvó középbirtokok urai a jobbágyok terményszolgáltatásaiból éltek még most is, értékesítési lehetőségek nélkül alig jutottak pénzhez.

A Hegyalja földesurai fő jövedelmüket a lengyelországi borkereskedelem-ből szerezték. A lengyel kereskedők még a nyár során megjelentek és szüret előtt lekötötték a termést. Ha elmaradtak, a termelők nem tudták értékesíteni borikat, melyről Kazinczy is panaszkodott „... ez idén Lengyelnek még csak hírért sem láttuk, boraim a nyakamon vannak...”¹ Kazinczynek pedig gazdálkodása kezdetétől állandóan pénzre volt szüksége, hogy adósságai kamatait fizetni tudja, később pedig a megnövekvő családi kiadásokra. Minden alkalmat, esz-

közt megragadott, hogy pénzt szerezzen. Birtokát a jó gazda gondosságával irányította, mert „... még a' gazdagnak is gazdának kell lenni, ha nem tisztartóskodik is, hát aki nem gazdag ...” — írta.²

Kazinczyt földesúri szomszédai, testvérei sem tartották jó gazdának. Még nagybátyja sem adott kölcsönt neki egy gazdasági befektetéshez, azt hitte nem kapja többé vissza, ezért írta haragosan „... Azt hiszik az emberek, hogy aki könyvet csinál, annál el van veszve a' pénz...”³ vagy „a parasztok azt hiszik, hogy aki olvas és ír, az nem lehet gazda. De aki reggeltől fogva estig pipáz vagy vadász, vagy kártyázik nekik az gazda ...”⁴

Ő olyan gazdának tartotta magát, aki nem „tiszttartóskodik, hanem kombinál, plánmot csinál, azt kiviszi, ebből áll a gazdasága...”⁵ Büszkén írta, hogy gyermekei írói érdemei mellett azt is elmondhatják majd „... gazda is volt ... (mert) midőn irtatott naponként kétszer is meglátogató a' Mecczenzöföket, kik neki irtottak, 's midőn Mihályit meg akará venni, őt egész hétig mindig calculálgatott, 's könyv sem volt kezébe...”⁶ Jó gazdasági terveit, elképzeléseit pénz hiányában mégsem valósíthatta meg.

Kazinczy és jobbágiai. Kazinczy a földesúr—jobbágy viszonyt a természet rendelkezésének tartotta és nem érezte annak lényeges és sürgős megváltoztatását, mint kortársai pl. Széchenyi vagy Wesselényi tették. A francia forradalom jobbágyfelszabadító eszméi alig befolyásolták parasztjaihoz fűződő kapcsolataiban. Elveiben, de a gyakorlatban is közelebb állt barátja, Dessewffy Józsefhez, aki osztályát féltette Széchenyiék reformjaitól.

Elítélte a jobbágynyúzó földesurat, egyik öséről, aki jobbágyát megölette mélységes megvetéssel írt, felháborodva.⁷ Patriarchálisan szemlélte a jobbágyviszonyt, úgy ahogy gyermekként anyai nagyapja házában, ahol nevelkedett látta és elfogadta azt, hogy nagyapja „... náddal fedett, vályogból rakott házában patriarchai felelőséggel éle, bírāja, békéltetője, tanácsadója jobbágyainak...”⁸ Szigorú anyja is jó szívvel volt jobbágyaihoz. Példájuk nyomán önmagát is jó földesúrnak tartotta. „... Mi embereinknek, cselédjeinknek atyjok, 's anyjok vagyunk. Sophie betegeinket orvossággal, étellel tartja ... egy jobbágyunk csecsemője, kinek anyja megbetegedett Sophimnek tejével élt együtt Eugénia lányunkkal...”⁹ Berzsényihez írt soraiban szintén a jó, az igazságos földesúr-önmagát méltatta, aki legfeljebb eltűri a jobbágyi kézcsokot, hogy ne tartsák gögösnek. „... lelkem és erszényem tiszta a' paraszt sorsban szenvedő embertársaim izzadságától 's pénzétől, az én kezemet csak azért nyálazza meg a tót, mer e' nélkül nem tud köszönni mikor hozzám belép, 's kevélynek nézne ha azt nem engedném...”¹⁰

Máskor viszont, mikor juhásza akarva kárt tett, mivel a birkákat sáros időben a vetésre hajtotta, felháborodásában földesúri módon „... az illy gaz embert, ha akarva tett kártételben kapom megkínzom...” — vallotta.¹¹

Szeretett gondoskodni cselédeiről már kezdő gazda korában is. Mikor még anyjától, anyja parancsaitól függött így rendelkezett „... A' molnárnak megparancsoltam (Regmecen), hogy őrljön ott lévő cselédeimnek a' magáéból, míg az én rozsom Semlyéből feljöhet...”¹² Máskor cselédeinek terményt, előlegeket, még pénzt is kölcsönzött.¹³ 1823-ban 50 köből gabonát kért kölcsön, mert évi gyenge termése nem volt elég, hogy házát és cselédségét ellássa.¹⁴ A cselédek

fizetéseit nagy szegénységében is, ha kellett kölcsönökből, de Újévre mindig előteremtette.¹⁵ Szőlőművelőivel volt csak bizalmatlanabb, pincéjébe nem engedte lejárni cselédeit sem, főleg az 1814. évi pincerablás után.¹⁶

Felesége gyakrabban perelt a cselédekkel és a szófogatatlanokat el is kergette. Később azután maga kérte férjét visszafogadásukra, ami mindig sikerrel járt, mert Kazinczy elve az volt, hogy „... a háznál nem az Úr az Úr, nem az Asszony az Asszony, hanem a' ház java az úr: de ha a' nyomtató ló belé harap a' kalászba, azért a' lovat el nem kergetem. Csak hív legyen cselédem és ne alkalmatlan, én a' régi magyar szokás szerint örökös kenyeret adok neki, mert beszerzi ő azt nekem...”¹⁷

Távoli birtokrészeinek bérlőiben, intézőiben megbízott, egészen baráti viszony alakult ki közte és a petneházi birtokát irányító Szűcs Dániel között, olyan, mint nagyapja házánál volt, akinek „pásztorai (ügy) számolnának el, amint magoknak tetszett.”¹⁸ Ha anyagilag tehette volna, úgy élt volna, mint jó módú nagyapja, aki „vagyonával keveset gondola, ménese, gulyája, nyájai öröme voltak, nem haszonra. ... Szérúje gazdagon rakva asztagokkal, széna és szalmakazlakkal, pincéje tele borral, vermei étellel, 's ezeket szükség idején inkább nyitá meg a rászorultaknak hitelbe 's kamat nélkül, mint a nyerekedőknek fizetésért...”¹⁹

A kezdő gazda. Kazinczy tanulmányainak befejezése után a kassai tankerülethez került iskolafelügyelőnek. II. József halálával azonban a császár intézkedéseit eltörölték, az ő hivatali állását is megszüntették. Az ekkor már 31 éves férfit anyja házasságra sűrgette, gazdag lányt remélve házastársnak. Határozott terve volt, hogy anyjától jussot kér és Széphalmon házépítéshez kezd. Anyja 1790 őszén, szüretkor megígérte fiának, hogy segít az építkezésben, „... követ, fát, napszámost ingyen ad hozzá. ... Szüret után mindjárt hozzáfogtak a fák és cserjék irtásához, s megkezdték az építőanyagok hordását. Mintegy húsz holdnyi területet kerítettett körül, kiirttatta, hogy szántóföldje, rétje, szőlője, gyümölcsöse, veteményese és méhese legyen angol ízlésben...”²⁰

Kúriáját a Szerencsyek színei háza mintájára készítette, ami a környék legrangosabb háza volt abban az időben. „... Ez 1791-ben már be vala zsinde-lyezve, 1792-ben beboltozva kevés szoba híján...”²¹ 1793—94-ben több gazdasági épületet építtetett a ház köré, de nem rendezkedhetett be, mert Martinovicsék letartóztatása után őt is elfogták és hosszú börtönbüntetésre ítélték. A börtönben töltött évek idején József öccse vette át a gazdaság irányítását, Ferencet jogos örökségéből is kitérta.

A börtönben is sokat gondolt gazdaságára, tervezgetett, utasításokat adott: „... Parancsoljon Asszonyanyám Timár János Gazdámnak, hogy vetésemre, kertemre jó gondot viseljen, hogy pincémnek baja ne legyen...”²² Nagybátyjának, aki azt tudakozta, hogy lovait eladja, vagy megtartsa-e, így válaszolt: „... Minthogy a' tél nagy volt 's a' széna és abrak drága, azt lehet reményleni, hogy jól elkelnék... de minekelőtte olcsón adódjanak el inkább megtartom...”²³ Mikor még azt sem tudta, hogy kivégzik vagy kiszabadul e valaha börtönéből, öccsének irt üzenetében ilyen apróságokra is gondolt: „... Az öcsémet arra kérem, hogy múltván a föld fagya, azokat a fákat, melyeket elfogatásom előtt a kert útjaira temettem el, ültettesse egy sorba valami olly

helyre, ahol a föld már mívelve volt, egy sorba azért, hogy kiszabadulván könnyen lehessen kiásatnom és máshová ültetnem, mívelt földbe pedig azért, mert az újonnan feltört földben a fa nehezebben ver gyökeret. . . ”²⁴

Míg börtönben volt, József elhanyagolta az induló gazdaságot, telke parlagon hevert, háza beázott, megrongálódott, még anyjukat is ellene ingerelte. Kiszabadulván ezért panaszkodott így: „. . . háza szabadulván az volt minden örömem, hogy valahára hozzáfoghatok a gazdálkodáshoz, s helyre hozhatom, amit elmulaszték. Kértem Asszonyanyámat, hogy tenne olly karba, hogy valamit kezdhessek. . . ”²⁵ József tanácsára azonban anyja semmi segítséget nem adott, ezért írta egyik bizalmasának Érsemlyénbe, hogy „. . . a Muftit és a tavaly sántító kanczámat a Váradi Úrnapi vásárkor Dienes által adassa el mind a kettőt minél drágábban”²⁶ Kezdetben csak a 300 Ft-ot biztosító kólyi szőlő jövedelme volt az övé, amiből nem tudott megélni.²⁷ Adósságokat csinált. Debrecenben 115 Ft-tal tartozván írta: „. . . azt a rendelést tettem, hogy adjanak el annyi marhát, hogy ez a 115 Rf. belőle kiteljék. Asszonyanyám azt ellenezte, az eránt intést adott, hogy a gulyabeli marhát szaporítani kell, nem elvesztegetni. . . ”²⁸ Ezt az összeget még anyja fizette ki helyette, de a börtönben eltöltött évekért, az ellátásért, őrzésért stb. a kincstár újabb összeget kért, ezeket már csak kölcsönökből tudta fedezni, mely kölcsönökre nagy kamatot számítottak fel a hitelezők. 1808-ban „. . . kilenc ezerre megyen adósságom, annak pedig interesse 540 Ft esztendőnként” — írta.²⁹

A házasság után megszorodott házi kiadásokat, a hitelek kamatait, a legszükségesebbeket a gazdálkodásból kellett előteremtenie. Felesége semmi vagyont nem kapott a házasságkötéskor. Kazinczy érsemlyéni részjószága, új-helyi szőlője, szépalomi kevés birtok jövedelme mellett mindennel próbálkozott, amiből csak krajcárnyi hasznót is remélt: „. . . Itt a’ zabnak köble 9 és 8 márvás . . . már vétettem egynehány köblöt, többet is fogok vétetni, Semlyénben drágábban kél el. Méltóztassék Asszonyanyám mind a’ tengerimet, mind a’ zabomat eladni ott. Úgy megnyerem az igen alkalmatlan hurczolkodást. . . ”³⁰

Fő jövedelme kezdettől az új-helyi szőlőjéből volt, de gyakran kevesebb, mint amennyit remélt, várt. 1806-ban erről a következőket jegyezte fel: „. . . Temérdek csorba esett számolásomba. Meg van szedve fele a’ szőlőmnek, ’s csak 7 hordó borom van. A’ Hegyalján elverte a’ szőlőket a’ jég. 50—60 Rf. egy hordó bor még pedig előre fizetésért. . . ”³¹ Borait főleg barátainak adta el, akik rendszeres vevői voltak, de tőlük is jó árat kért. Gyakran emlegette, hogy a bor „ez idén felletti drága fog lenni. Hét-nyolc aranyat adnak előre a zsidók a szín bornak Gönczi hordájára, mely 180 icce sepröstül. . . ”³² Arra számítván, hogy ha barátai soknak találják a kért árat más vevője is lesz. Borait mindig előre dícsérte: „A szőlő igen szép, ép és érett. Jó időben szedek (boraim jók lesznek) kapva kap majd rajta a’ Lengyel (t. i. lengyel borkereskedő).”³³ Szőlőt is, aszút is vásárolt, hasznót remélt belőle „. . . annyi bort csináltam a vett termésből és asszúból, hogy a szőlő ára kiteljék”³⁴

1807-ben szüksége lett volna nagyobb összegű pénzre, nyolc hordó borát így ajánlotta erdélyi barátainak: „csak azt kérném, hogy summás volna a vétel, mert apródonként adván el, Capitálisomat majd ki nem csinálom, pedig fizetni valóm volna. . . ”³⁵ Borait nem tudta kedve szerint értékesíteni, a pénzt össze-

rakni. Nagy gondjában más megoldást nem látott, mint a sok pénzen összegyűjtött könyveit adta el: „Égetvén, mint az eleven szén éget az adósság, noha Creditoraim nem sürgetnek, mert interesteket fizetem rendesen, most minden könyveimet, amik nélkül ellehetek eladom. . .”³⁶ A könyvtárat, melytől nehéz szívvel, de kénytelen volt megválni a pataki kollégium vásárolta meg 2000 forintért.³⁷

1810-ben úgy jutott 400 Ft-hoz, hogy egyik szőlőjét elcserélte. „Eladta Széphalmon lakos Tekintetes Kazinczy Ferenc Úr a Kis Szárhegyen lévő Szőlőjét . . . Városunkban (t. i. Sátoraljaújhelyen) lakos Dobai Imre Úrnak Két Ezer Négyszáz Rhénesforinton szokott vinculum alatt. . .”³⁸ Ugyanakkor, mivel fő jóvedelmét a borból szerezte, egy másik szőlőt vett a város távolabbi hegyén, olcsóbban. „. . . Eladta városunkban lakos Kassay Sámuel Úr a' Nagy Köves Hegyen lévő Szőlőjét Széphalmon lakos Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferenc Úrnak és Élete Párjának Mlgos Gróff Török Sónia Asszonynak örök áron Kétezer Nro. 2000 Rforintonkon, szokott vinculum alatt. . .”³⁹ Ez a szőlő hiányos, rossz gondozású és a várostól távolabb volt, viszont közel volt Kazinczy másik szőlőjéhez, tehát a csere előnyös volt számára és valami pénzhez is juttatta. Maga és megbízott emberei jól értették a módját, hogy hiányos, „elparlagult” szőlőt, hogy lehet és kell megjavítani. Másik szőlőjében borháza is volt, ahol a szőlőt gondosan és biztonságosan történhetett.

Nagyon érzékenyen érintette őt is (mint minden szűkölködő középbirtokost, akik a napóleoni háborúk adta gabonakonjuktúrát gazdasági és földrajzi helyzetük következtében nem tudták kihasználni) a pénz devalvációja. Kétségbeesésében így panaszkodott: „. . . A' Bankó czédulák eránt érkezett parancsolat bennün-ket földig vert . . . közel vagyunk az elsüllyedéshez. . .”⁴⁰ Már csak jó bortermésre, szerencsés, gazdag évre, érsemlyéni jószágainak gyors szaporodására gondolhat, ami megszabadítaná nagyon sok gondjától.

Az 1811. évi bortermése bővebb volt az előzőeknél, évi terméséről így számíttatott:

„Termett 1811-ben a Köveshegyen 5 1/2 hordó szín borom
6 putton aszúm

A 6 putton aszúra kell egy hordó szín bor

1 putton aszú 150 F.

1 hordó bor 300 F. Tehát

6 putton aszú	: 900 F.
1 hordó szín bor	: 300 F.
	1200 F.” ⁴¹

Ez év termése nemcsak bővebb, de jobb is volt a szokottnál, hiszen a törkölyre töltött csigert is jónak találta, Virág Benedeknek küldött belőle és így újságolta el a félig-bor jószágát: „. . . most ivám meg belőle egy csészével . . . s mondhatom az olly erős bor, hogy másálsnak az az fél Tokajinak nevezethetik. Az én szőlőm isteni levet ad, de abban is mutatja, hogy jó szőlő, hogy keveset terem, mint minden ami jó. Bár annyit adna, hogy adósságaimból kifeselhetnék. . .”⁴²

Már ekkor látta, hogy a bortermelés önmagában nem hoz elég jóvedelmet, ezért próbálta a gazdálkodásnak más módjait is. Csikókat akart szerezni, de pénze nem volt hozzá, ezért bort ajánlott cserében „. . . az Erdélyi sok ménest

tartó Urak közül . . . nekem egy hordó Tokajiért, melyet ez idén nyolcvanra becsülhetni, néznél ki egy szép csödör csikót, mintegy négy vagy öt esztendőst. Csak azt mondanám a választás regulájául, hogy feje 's nyaka szembetűnő legyen, egyéb részei pedig ne elrútitója a' fejnek 's nyaknak. A' bor nem lesz rossz, egy hordó színbor egy hordó aszúra van töltve. . . ."43 Kisállattenyésztéssel is próbálkozott, Érsemlyénben pulykákat neveltetett, de ezzel sem érte el a várt eredményt. Anyja haláláig nem kapta meg anyai örökségét, sőt irányítását, szigorú utasításait is kénytelen volt néha eltérni.

Az „önálló” gazda. 1813-ban anyja meghalt, a testvérek osztozkodtak az örökségen. „Az osztály engemet meghagyott Széphalmon és Regmeczen, s az Anyámnak Petneházi, 's az Atyámnak Kis-Tárkányi portiojokat 's az Újhelyi szabad legjobb hegyen fekvő szőlőt adta birtokomba. Ez a' szőlő előttem igen kedves, mert 1670 óta mindég Kazinczy birtok volt, 's olly bort terem, mint Mád Tállya és Tarczal. A' leggonoszabb állapotban tartotta az öcsém, de három esztendő alatt megmutatom mi lesz. Szüleim 7 vármegyében bírtak (t. i. voltak birtokosok), de hét testvér egyenlő részt veve ezekben, így gazdag nem vagyok. Arra nincs is szükség. Legalább megszűnt nyomorúságom. Csak ifjabb volnék, 's adósságom ne volna!"44 A későn jött örökséggel nem sok újat kezdhetett, de nagyobbak lettek reményei, merészebbek tervei.

A szántóföldek közül a petneházi birtoka volt a legnagyobb, ez biztosította évi kenyerét. Petneházán Szücs Dániel személyében jó intézőre is talált, aki már az örökösödés évében, Kazinczy személyes megjelenése nélkül mindent elintézt, melyről így számolt be: „. . . A Földeket, amelyek Tavasz alá valók voltak mind ki-osztottam. A homok egészen elmaradt dinnye sem lesz benne . . . a ki-osztott Föld ötvenhét vagy hatvan köblös . . ."45 Az intézőjével nagyon elégedett, mégis úgy gondolta, hogy az első aratáskor személyesen meg kell jelennie birtokán, úgy illik, hogy a jobbágy ismerje meg földesurát. „Ez lesz első aratásom (itt) . . . a' keresztéken 's nem a' földeken fogunk osztozkodni. Jelenlétem tágíthatatlanul megkívántatik."46

Úgy gondolta, hogy első évi jövedelme elég lesz arra, hogy széphalomi házát befejezze „. . . czifrán kezdett házam a' halom ormán vakolatlanul áll még, 's még pusztaság van körülötte. . ."47 Széphalmot akarta gazdálkodási központjává tenni, mivel itt lakott, itt, Regmeczen, Sátoraljaújhelyben is voltak birtokrészei, szőlői. Azt tervezte, hogy Bihar megyei részirtokait sikerül elcserélnie, addig pedig távolról irányította szépen gyarapodó érsemlyéni állattenyésztését. Semlyéni számadójától így tudakozódott az állatállományról: „. . . hány daraból állanak semlyéni marháim . . . mennyire szaporodtak, nem hullott e el belőlük . . . van e ára a szarvasmarhának. . ."48

Az 1813. évi termése Petneházán jó volt, az aratás és nyomtatás eredményéről intézője így számolt be: „A Termést a magam és a két Taksás szekerein behordattam. Az arató részen kívül nyolczvan nyolcz kereszt lett. Tsak hamar nyomtatót is fogadtunk, de mint a' több Petneháziak tsak kilencedén. A szem ismét igen kevés tsak 38 köből lett. A gabona különben szép és tiszta, konkoly nélkül van. . . Két veremben van, egyikben 19, másikban pedig 17 köből, mert két köből amit az aratók és nyomtatók kenyérnek és tésztás ételnek megettek kivevődött. . ." Az intéző ebben a levelében tudósított az aratás és nyomtatás

költségeiről is: „6 véka gabonaliszt 2 véka búzaliszt, fél-fél véka kása és paszuly, öt icce só, hat font szalonna, 12 font hús, másfél meszely vaj, és kétszeri áldomásra 48 krajczár kellett”. A széna betakarításról is írt: „... a széna is be van hordva, egy kis kazal, melly tíz, és egy boglya, melyben hat szekérral van...”⁴⁹ Az őszi betakarítás után az intéző beszédte a földesúrnak járó részt, mert így látta biztonságban: „A Tengerit már fel takarták, s ide s tova a dézmát be kell szedni. Sokára nem hagyhatja az ember, mert a szegény ember könnyen hozzá nyúl ami kezénél van, ha a másé is. ... ötven köbőlnél több lesz a Tengeri ... Újj esztendő körül szükséges lessz beszédni.”⁵⁰ A tengerit tavaszkor, morzsoltan szedték be, Kazinczy a hóolvadás után, mikor már járhatóak a földutak akkor küldött értük szekeret. A szekereket megrakva a szükséges és kért terményekkel az intéző a következő levél kísérettel indította Széphalomra: „... a szekér viszen kilentz köből és két véka Tengerit, két köből és két véka Tengeriért az adósok által cserébe adott gabonát. A vermet öt hat köből gabonáért felbontani nem akartuk ... a Tengeriről és gabonáról azt méltóztassék megjegyezni, hogy az a Helység vasas vékájával van kiosztva. ... Kendermagot nem küldhetek ... tengeriért adnának tserébe két vékát egy köbőlért, ezt pedig sokallyuk ... 77 forintot is mellékelek, mellyből 37 f. széna ára, a többi Regales jövedelem...”⁵¹

Az 1814. évi termése kevesebb lett az előző évinél „...fél termésnél többnek nem igen lehet mondani, s nem is fizetett a kereszt úgy, mint vártuk. ... az őszi termés lett 40 köből és két véka, egy szuszékért kiment ebből 2 köből (az intéző kérte Kazinczyt) minél előbb méltóztatna érte küldeni, az út jó lévén...”⁵² Az intéző szorgalmával, becsületességével elégedett volt, de Petneháza messze volt Széphalomhoz, a tavaszi, őszi sáros utakon nehéz és körülményes a termést átszállíttatni, ezért Kazinczy úgy gondolta, hogy nagyobb összegért árendába adná ezt a birtokát. „A gazdálkodásnak ezen módjára rá unván a Tekintetes Úr, Árendába kívánja adni ide való jószágát. ... én a Tekintetes Úrral tractálni kívánok, alázatosan kérem méltóztasson tudósítani, millyen forma summáról gondolkodik a Tekintetes Úr, mely az Árenda Capitalja lenne, és hány esztendőre kívánná adni, mert nagyobbka summát kevés időre nehéz volna letenni ...”⁵³ Nem kapta meg a remélt árenda összeget, ezért továbbra is Szűcs intézőre bízta ennek a birtokrésznek minden gondját.

Széphalmon maga vezette a gazdaságot, nagyobb építkezésbe fogott „...ez idén (1814-ben) hat épületet építettem. Konyhát, csúrt, conventionálista házakat, pályinkaházat, ólakat...”⁵⁴ Ezek kevesebbe kerültek, míg a nagyobb építkezésbe, házának földmészeréjébe nem mert belekezdeni, nem lett volna elég pénze rá. „Házam vakolatlan és még úgy marad jó ideig ... új rendbe akarom venni. Levettetem kettős fedelét is, hogy gyékénnyel fedettessem be, melly tartósabb és legbátorságosabb fedél a tűz ellen. Nálunk ismeretlen dolog a cseréppel fedés, a zsindegy pedig még ha fenyő is, nem érdemli, hogy vele fedjek, íme már ez is romlik pedig csak 1791 olta áll...”⁵⁵

Ebben az évben rossz bortermése volt „Szőlőm száz hordó bort teremhetne nagyságára nézve, s négy hordót ada, a májusi fagy miatt.”⁵⁶ Ezt a csapást egy másik követte: „Újhelyi pinczemet feltörték, 1811-diki igen zsírosan csinált Tokaji boraimat elprédálták, némelly hordóimat bevágták...”⁵⁷

A következő év sem hozott megoldást. „Ez idei aratásom magamnak sem

lesz elég, s mint tavaly az idén is négy hordó borra számíthatok. . . . Sertéseimet júliusban eladtam, s még mindig van fizetni valóm Bécsben. . . .”⁵⁸ Petneháza adott most is a legtöbbet, ahonnan 65 köből gabonát kapott, de a tengeri a rossz időjárás miatt csak 30 köből lett.⁵⁹ Dohányt is termeltetett, de ehhez sem volt szerencséje, mert elverte a jég. A petneházi bevételekről így tudósította intézője: „A széna még meg van, de azt tartom el kél, mert itt nagy szűki van . . . hét kazal és három kis boglya van. Ölit hatvan forintra határoztam. A Regálékból a múlt Szt. Mihály napival 99 Frt 24 krajczár jött be, kiment subsidiumba és a kerülőnek 27 Frt és 14 krajczár. . . a megmaradt résznek felét 36 Frt 5 krajczárt viszi a Tekintetes Úr embere. . . .”⁶⁰

Bajait tetézte, hogy 1816-ban tűz égette portáját: „. . . mártz. 29. délben 11 órakor tűz támadta nálam, s fél óra alatt fedél nélkül volt konyhám. Az volt bajom, hogy tapasztos kéményemben valamely repedéskébe vevé magát a tűz. Hogy így ne járjak többé köből építem kéményemet. . . .”⁶¹ Áprilisban megkapta a petneházi szénáinak árát 244 Ft-ot, de több jót nem várhatott „. . . az étellel nagy baj van, mert hogy idejében el nem vivődött a vermek feláztak. . . . Most ismét Fatum alatt van Petneháza. A Földbe levő Őszi vetés alig ha az elvetett magot vissza adja, a Tavasz alá való Földeknek nagy része is víz alatt fekszik. . . .”⁶²

Ismét árendába szerette volna adni ezt a birtokrészét, de senkinek sem kellett: „A Tekintetes Úr kívánságát a Jóság árendába való adásáról mind Urakkal és Nemesekkel mind Zsidókkal, mind ide való, mind Beregh Vármegyei szegény emberekkel közlöttem, de olly móddal senki sem veszi ki. . . .”⁶³ Nem csoda hát, ha ilyen panaszos lett a hangja: „. . . Elöttem be van zárva minden útja a keresésnek amivel gyermekeimet boldogíthatnám . . . kölcsönt nem kapok, hogy speculáljak. . . .”⁶⁴ Hitelezői sürgetésére így válaszolt „A Császár a papiros pénzt fogyasztja, az Isten pedig arra szorított, hogy magamnak és cselédeimnek kenyeret pénzen vegyem. . . (a tartozást) . . . lehetetlen vala kicsinálnom.”⁶⁵

A szüret ismét gyenge volt, mint 1811 óta mindegyik „egész termésemet 2000 Ft-on adtam el, azon felül amit asztalom miatt tartottam meg. . . .”⁶⁶ 1818-ban „május 9 és 10 között szőlőimet elverte a jég, úgy hogy szüretem nem lesz. . . . Ezen csapásomat egy más követte, minden lovaim taknyot kaptak. Brüsszöt (ez volt kedvenc lova) 72 forinton adtam el, ezen hibája miatt, négy másik lovam 170 forintot vevék meg. . . . Október 27-dikén belépek a 60-dik esztendőmbe s házi dolgaimra nézve ott állok, ahol 22 esztendő koromban kellett volna állanom. . . .”⁶⁷ Csapást csapás követ, az 1819. évi szüret is „igen rossz volt. Egy szőlőm harmadfél hordót adott, egy másik 9 hordót, egy harmadik felet. . . .”⁶⁸ Ez évben ismét tűzkára volt: „Fejem felett 8 helyen ége a zsindegy, de házam, csűröm, istállóim megmaradtak. Két oconom épületem van oda, így 2000 Ftal vagyok szegényebb. . . .”⁶⁹

1820-ban lehetősége jött a meggazdagodásra, bérbe vehette volna Nedeczky Imre nagymihályi birtokát: „300 köbölnyi szántó földdel 3 mezőre osztva, s igen jól művelve. . . nyolcz egész telkes gazdával, két erdővel, tizenhat zsellérral, s egy köépuletekkel teljesen megrakott udvarházzal . . . 65 szekér szénát termő réttel. . . .”⁷⁰ Ára 50 000 Ft lenne, de ebből csak 10 000 Ft-ot kellene előlegként lefizetni. Mindenkitől próbált pénzt kölcsönkérni, hogy ne engedje el ezt az

egyetlen lehetőséget „...ha pénzt kaphatnék kölcsön, amit esztendők olta mindig keresek, úgy tudnám vinni dolgaimat, hogy még most is kivergődhessenek minden bajaimból, sőt meggazdagodhassak. Gyermekeim elmondhatnák, hogy atyjok nekik mégis szerze valamit. S hogy ezt mondhassák inkább áhítom, mint azt, hogy némelyek pengessék nevemet...”⁷¹ Terve nem sikerült „...szerencsétlenségem... , hogy pénzt nem kaptam kölcsön, s a nélkül, hogy az ember vessen, nem arathat...”⁷²

Hitelezői egyre sürgették, már nemcsak a kamat, de a tőke megfizetésére is. Nem csoda, hiszen a Nagy Andrásról 1806-ban kért 1000 Ft-ot, amire évi 60 Ft kamatot fizetett még 1821-ben sem adta meg, ezért volt ilyen türelmetlen a hitelező hangja: „Ez előtt néhány évvel már kértelek ... de csak az haszontalan biztatás mellett maradt az dolog ... a' pénzt ezer és a' legjobb helyekre ki adhatja most az ember és nagy hasznát veheti ha kéznél van is, nem csak attyafiságos barátságatlanság, hanem a' Creditorok ellen olyan Injuria, hogy a' pénz kiadásától egészen el idegenedjenek.”⁷³

Zemplén megye vezetői is tudomást szereztek anyagi gondjairól, másrészt nagy tudását így akarták kamatoztatni, hogy megbízták a megye levéltárának rendezésével, amiért „szokott diurnumot” kapott.⁷⁴ Erre a napi néhány krajcárnyi bérré nagy szüksége is volt, mert ahogy ekkor írta: „...képzeltetlenül szegényen élek, asztalom kevésbe kerül, rosszul öltözöm, nem megyek emberek közzé, semmi könyvet nem veszek, még a posta örömeitől is csaknem egészen megfosztám magamat. És mégis adósságot csinálok...”⁷⁵

Új terve, hogy néhány ismerőse tanácsára, és kevés tőkével rendelkező nagybirtokos sikeres próbálkozását utánozva intenzívebb állattenyésztésbe kezd. Egy nagyobb nyáját akart megvásárolni, melyről így tudósította barátját Dessewffy Józsefet, és egyben tanácsát is kérte: „...egy valakinek 260 darabból álló birkáji vagynak s Contractusra akarja eladni. A nyáj 174 öregből, s öszves-séggel 260 darabból áll, azt mondják, hogy benne néhány darab 200 Ft-os kos vagyon.”⁷⁶ Ezt nem sikerült megszereznie, nem volt rá pénze, de nem mondott le tervéről. Hallotta, hogy a szomszéd birtokosok közül többen a Dunántúlról hozattak birkákat, mert ott olcsóbban lehet szerezni, ezért így írt barátjának Pápay Sámuelnek: „Méltóztassál ... tudósítani, kinél kaphatnék én ott (t. i. a Dunántúlon) igazán szép fajú 200 anyajuhot, és remélhetném é, hogy még olcsóbban, mint 14 Ft ... 16 Frtjával itt is kaphatok a Brudern fajtákból, de 200 darabon szeretnék valamit nyerni. Kérlek tudósíts mi volna az anyajuhok ára, mi a kosoké? Csak dögleni való ne legyen, amit adni akarnak. Talán a toklyó (így hívják itt azt, ami tavasszal két esztendő lesz és már elleni fog) olcsóbb, mint a nem öreg anya, s így jó lesz, ha az ilyennek is tudatod árát.”⁷⁷ Mivel ez sem sikerült, ezért úgy szeretné állományát gazdagítani, mint ahogy Dessewffy József ajánlotta, t. i., hogy fogadjon felező juhászt, melynek lényegét így magyarázta meg: „A Juhász egy nyáját hajt a birtokoshoz, ez őtet is nyáját is kitartja, s a haszonnal esztendőnként, a nyájjal a harmadik esztendő végén felezve osztzkodnak. Akkor a nyáj fele a Juhászé, fele a Földes Úré.”⁷⁸ Ez nagyon megtetszett Kazinczynak, s sürögősen érdeklődött, hogy barátja „mit fizet az ilyen Juhásznak conventioként, mi kötelességei vannak a nyáj eránt ... s te nekem

ollyat szerezhethné? — kérdezte.⁷⁹ Ez a terve is, mint sok más a pénz hiánya miatt nem valósulhatott meg.

Gazdálkodási elve, hogy a jó gazdának mindennel próbálkozni kell szőlő és borgazdálkodással, szántóföldi növények termesztésével, és mindenfajta hasznot hozó állattenyésztéssel. „Elveszett ember az, aki csak egy nemét tartja a marhának, kell tehén is, bivaly, disznó, s kivált legelőn hizó tehenek, ökrök kellene és fiatal tulkok. A ménes örömet ad, de pénzt nem. A szemes gazda azt tekinti leginkább, mit szeret a föld és mi szereti a földet. Ha pénzem volna én ezt tenném...”⁸⁰

A hetven éve felé járó Kazinczy Ferenc beletörődött szegénységébe. „Szegényen élni nékem nem kín, az a kín mikor gyakran egészen elakadok.”⁸¹ „Aratás után kénytelen vagyok eladni életemet s már januárban piacról élek, s mivel se gabonám, se pénzem sem semmim nincs, sokszor koplalok...”⁸² Még utolsó éveiben is kárai voltak, lovai megdöglöttek, sertéseit ellopták.⁸³ Felesége örökségét soha nem sikerült megkapnia, mert sógorának 12 000 Ft-ot kellett volna fizetni, amit nem tudott előteremteni.

Ha körülményei nem gátolták volna, nem lettek volna megélhetési gondjai, még gazdagabb lenne irodalmi életműve. A bajok leküzdésében, elképzeléseiben, barátainak adott gazdálkodási tanácsaiban igazi gazda szólt. Ha nagybirtokosnak születik, mint Széchenyi István vagy Festetich György, hasonló gazdasági újtító válhatott volna belőle is, olyan, amilyennek maga mutatta be a gazdaeszményképet, aki:

„... szántasz és vetsz, kazlakat állítasz,
Ugart törsz, árkot nyitsz, mocsárt, s tót szárítasz,
Nemesíted almád, sajtolod szőlődet,
Ménés, gulyák, nyájak lepik el meződet:
S azért örülsz e nagy birtok nagy hasznának,
Hogy a sokból sokat adhass a hazának.”⁸⁴

JEGYZETEK

1. Kazinczy Ferenc levelezése (szerk. Váczy J.—Harsányi—Berlász—Fülöp) Bp., 1890—1927 és 1960. VI. 56.;
2. Kaz. lev. XII. 232.
3. Kaz. lev. XIV. 449.
4. Kaz. lev. XII. 232.
5. Kaz. lev. XII. 232.
6. Kaz. lev. XVII. 543.
7. Zemplén megye levéltára Sátoraljaújhely. Acta Criminalia. Fasc. 372. No.: 63.
8. Kazinczy Művei. Pályám emlékezete. Bp., 1903. 179.
9. Kaz. lev. X. 384.
10. Kaz. lev. VI. 227.
11. Kaz. lev. IV. 104.
12. Kaz. lev. XII. 137.
13. Kaz. lev. V. 361.
14. Kaz. lev. XVIII. 322.
15. Kaz. lev. XIX. 30.
16. Zemplén megye levéltára. Közgyűlési iratok. Loc. 192. No.: 54.
17. Kaz. lev. XIX. 25.

18. Kazinczy: Pályám emlékezete. 179.
19. Kazinczy: Pályám emlékezete. 179.
20. Váczy János: Kazinczy és kora. Bp., 1913. I. 413.
21. Kaz. lev. XII. 142.
22. Kaz. lev. II. 402.
23. Kaz. lev. II. 401.
24. Kaz. lev. II. 401.
25. Kaz. lev. XXII. 91.
26. Kaz. lev. XXII. 61.
27. Kaz. lev. XXII. 91.
28. Kaz. lev. V. 203.
29. Kaz. lev. VI. 56.
30. Kaz. lev. IV. 108.
31. Kaz. lev. IV. 373.
32. Kaz. lev. IV. 373.
33. Kaz. lev. IV. 374.
34. Kaz. lev. IV. 393.
35. Kaz. lev. V. 249.
36. Kaz. lev. VI. 56.
37. *Barcza József*: Kazinczy Ferenc könyvtára Sárospatakon. Magyar Könyvszemle. LXXVIII. 1. sz. 204.
38. Zemplén megye levéltárában Sátoraljaújhely Városkönyve. 1810. június 8. bejegyzés.
39. Sátoraljaújhely Városkönyve. 1810. június 8.
40. Kaz. lev. VIII. 400.
41. Kaz. lev. IX. 103.
42. Kaz. lev. IX. 103.
43. Kaz. lev. IV. 472.
44. Kaz. lev. X. 339.
45. Kaz. lev. X. 381.
46. Kaz. lev. X. 382.
47. Kaz. lev. X. 384.
48. Kaz. lev. X. 420.
49. Kaz. lev. XI. 60—61.
50. Kaz. lev. XI. 132.
51. Kaz. lev. XI. 261.
52. Kaz. lev. XII. 111.
53. Kaz. lev. XII. 111.
54. Kaz. lev. XII. 144.
55. Kaz. lev. XII. 145.
56. Kaz. lev. XII. 146.
57. Kaz. lev. XII. 147.
58. Kaz. lev. XIII. 126.
59. Kaz. lev. XIII. 161. 219.
60. Kaz. lev. XIII. 367.
61. Kaz. lev. XIV. 106.
62. Kaz. lev. XIV. 141.
63. Kaz. lev. XIV. 141.
64. Kaz. lev. XIV. 449.
65. Kaz. lev. XV. 274.
66. Kaz. lev. XV. 449.
67. Kaz. lev. XVI. 42. 195.
68. Kaz. lev. XIV. 523.
69. Kaz. lev. XVI. 523.
70. Kaz. lev. XVII. 314. 326—327.
71. Kaz. lev. XVII. 460.
72. Kaz. lev. XVII. 460.
73. Kaz. lev. XXII. 368.
74. *Högye István*: Kazinczy Ferenc Zemplén vármegye szolgálatában. Borsodi Szemle, XI. 4. sz. 62.

75. Kaz. lev. XVII. 460.
76. Kaz. lev. XVII. 541.
77. Kaz. lev. XVIII. 161.
78. Kaz. lev. XVIII. 161.
79. Kaz. lev. XVIII. 162.
80. Kaz. lev. XVII. 545.
81. Kaz. lev. XXI. 219.
82. Kaz. lev. XVIII. 322.
83. Kaz. lev. XXI. 376.
84. *Kazinczy Ferencz*: Eredeti poétai munkái. Buda, 1836. I. 222. Részlet: Gr. Festetich Györgyhöz című versből.

KAZINCZY FERENC ALS LANDWIRT (Auszug)

Die Studie bringt Angaben über eine bisher nicht untersuchte Tätigkeit des Dichters, Literaten und Spracherneuerers Kazinczy Ferenc. Aus Kazinczys Aufzeichnungen können wir seinen Lebensweg verfolgen, der die allgemeine Wirtschaftsart widerspiegelt, die für die damaligen Verhältnisse der mittleren Grundbesitzer charakteristisch war.

Kazinczys Haupteinkommen brachten ihm seine Weinberge im Tokajer Weingebiet, aber er probierte auch den Ackerbau und die einträglichere Tierhaltung. Seine Pläne, seine guten Vorstellungen konnte er aus Geldmangel nicht verwirklichen.

Die aufgeführten Angaben beweisen, dass er das Verhältnis Lehnsbauer — Gutsherr patriarchalisch beurteilte, im Gegensatz zu den grossen Wirtschaftreformern der Zeit, Széchenyi István und Wesselényi Miklós. Die vorteilhafte Wirtschaftslage zu Beginn des 19. Jahrhunderts, die Konjunktur nach den napoleonischen Kriegen, konnte er nicht ausnutzen. Absatzschwierigkeiten, Naturkatastrophen erschwerten das Aufblühen seiner Wirtschaft, die auf dem Weinbau basierte.

Ohne Kredit konnte er nur auf traditionelle Art wirtschaften, womit er seiner grossen Familie ein sehr bescheidenes Leben, für seine literarischen Arbeiten die finanzielle Grundlage sichern konnte. Zeit seines Lebens war Kazinczy stolz darauf, dass er Landwirt war. Mit Begeisterung schreibt er über die sich erneuernde Natur, über eine vielversprechende gute Ernte, über seine Lieblingstiere und über die Blumen.

ISTVÁN HÖGYE